

A TÁRSADALOMKUTATÁS CÉLJA

TÁRSADALOMKUTATÁS... hogy mit akar ez az egyszerű, kissé ridegen és nagyon tárgyilagosan hangzó szó és mit sejtet a szó mögé húzódó fogalom, meglehetősen nehéz kategórikusan kifejezni. A valamit, ami a szó mögé rejtőzik, nevezhetjük szociográfiának is, valóságkutatásnak is. Végső értelmében megalkuvás és félelem nélküli tájékozódást jelent, azt, hogy az értelem kibúvás és habozás nélkül aláveti magát a valóságnak, a meghatározó és parancsot adó tényeknek. Kiszolgáltatottságot jelent és szolgálatot, világgá kiáltott szorongást, hűséget a problémákhoz és hűtlenséget az elméletek elsősége iránt. Kegyetlen tárgyilagosságot, mely alig fertőzi magát látást befolyásoló és szempontokat előre meghatározó elvekkel. Fegyelmezettséget, mely fegyelmezőjéül nem az ideológiát, hanem a tényeket ismeri. A szó: szociográfia önmagában és eredeti értelmében tudományt jelent, ahogyan ma megjelenik a köz-tudatban, inkább magatartást. Magatartást nagy kérdéseinkkel szemben, stílust a problémák fölvázolásában, inkább embert, mint elméletet. A szó a valóság megismerését és ezen keresztül a valóságon való változtatás szolgálatát jelenti. Ezt a szolgálatot lehet teljesíteni tudománnyal és lehet írásművészettel. De lehet teljesíteni egyszerűen azzal is, hogy megnyitjuk a szemünket a valóság számára, ha nem is az a célunk mellette, hogy a másokét is megnyissuk. Végső formában a társadalomkutatás, illetve a társadalom-megismerés nem írói, vagy tudományos műfaj, hanem célszerű tett, cselekedet a közvéleményalakításért. Hangsúlyozni kell, hogy első-sorban tett, a műfaj csak másodrendű kérdés; bizonyos naivitásra mutat, ha az, aki rögtön segíteni próbál egy falun, elítéli azt, aki csak feltárja a falu állapotát és megjeleníti sokak számára, rögtöni és a jótékonyság értelmében vett segítség szándéka nélkül. Ugyanígy naivság elítélni a tudomány oldaláról a hatást céltudatosan kereső írói megjelenítést, vagy az író oldaláról a hatással nem törődő, de alaposan részletező és módszeresen aggályoskodó tudományos feldolgozást. Kis túlzással azt lehetne mondani: társadalomkutatás alig van, de van író, tudós, orvos, aki társadalomkutató. És van műkedvelő, akit ugyanazok a rugók mozgatnak, mint azokat, akiknek birtokában van a kifejezés készsége, vagy a tudományok módszerei. Csak éppen nem ér el olyan eredményt.

RÖGESZME és problémákon való csökönyös rágódás-e, formakeresés-e, vagv kínzóan tárgyilagos állásfoglalás mindez? A beteg önkínzó tudásvágya-e, mellyel saját betegségét kutatja? Tudomány, vagy összekapkodott tudás, mellyel a beteg utolsó óráiban tájéko-

zódni akar a tünetek és okaik felől? Vagy halvány remény arra, hogy ha már nincs magyar viszonyokat szem előtt tartó elmélet és rendszer, lesz megrázó és termékenyítő, kristályosító és pártalakító, megmozgató és keretet teremtő ereje a tényeknek és bizonyságoknak? Van-e értelme az egésznek, hoz-e és hozhat-e eredményeket, bontakozik-e benne valami, alakul-e valami, ami tisztázásra vezethet? Lesz-e lökőereje a mozgásnak, az írások csak az írók fogják-e emelni, vagy hoznak-e valamit abban az értelemben, hogy lehessen reménykedni: *előbbre lendíthetik egyszer azoknak a sorsát, akikről szólnak*. Körülbelül ezeknek a kérdéseknek és ilyen kérdéseknek a választ szeretném megközelíteni ebben az írásban. Inkább vallomás lesz, mint tanulmány, hazugságnak és álszeméremnek tartanám kiküszöbölni a lírát olyan ügyről szólván, mely a legszemélyesebb ügyem, amely néhányunk ügye. Hogy mindez néhányunk ügye marad-e vagy lehet-e belőle alakító, országot és társadalmat alakító erő? Jósolni ma még aligha lehet. De a harcot fel kell venni még abban az esetben is, ha reménytelen.

VALÓSZÍNŰ, hogy ha lesz valami alaposabb és termékenyebb hatása a társadalomkutatásnak, meg fogják írni a szociográfia szociológiáját. Egy ilyen tanulmány ugyanolyan érdekes kortörténeti jelenségekre mutathatna rá, amilyen érdekes tényekre mutathatnak rá a szociográfiák. Csak míg a szociográfiákban a társadalom egyes rétegeire akadnak jellemző adatok, ebben a társadalom rétegződésére, közszellemünk hibáira, társadalmunk szerkezeti bajaira találhatunk majd döntően igazolt meglátásokat. Az okok, melyek a társadalomkutatást létrehívták, maguk is a társadalom bajaiban és esettségeiben rejtőznek. Mindenekelőtt abban a csökönyös tudatlanságban és rémülten őrzött tájékozatlanságban, mellyel a mai magyar társadalom egyes felső rétegei nem mernek túltekinteni a maguk kerítésén. Kétségtelen, hogy a társadalomkutatás céljai között van bizonyos pánikélesztésre való törekvés. Egyenes és kimondott harc *a tudatlanság biztonságá ellen*. Egyenes harc az ellen a tökéletesen kialakult és véglegesen megmásíthatatlannak látszó struccpolitika ellen, mellyel középosztályunk valami csodálatos tökéletességgel képes elkülöníteni magát a problémáktól. A szociográfia adatszerűségével másutt inkább arra lehetett alkalmas, hogy a szociális diagnózist megadja, akkor, mikor a politikában már megvolt a készség az orvoslásra. Nagyon jellemző a mi viszonyainkra, hogy itt az adatok a társadalompolitika serkentésére, a közszellem dőflésére, a javítás szándékának fölkeltesére lehetnek csak szükségesek ma még. És nem arra, hogy a javítás útját jelöljék azok számára, akik készen állnak a javításra. Egy kissé *lelkiismeret akar lenni a szociográfia, nyugtalanság keltője, a tények erejével riasztó kép a halogatóknak, akik még mindig azt képzelik, hogy ráérnek*. A másik társadalmi jellegű és közszellemünkben gyökerező ok, hogy politikusaink ezt a fajta élesztést rendesen elmulasztják. Neveltségüknél és beállítottságuknál fogva csak közjogi sérelmeket képesek látni, melyek pártjukat érik és nem szociális sérelmeket, melyek az országot érik állandóan és pusztítják

szünet nélkül. A szociális ügy súlyát és jelentőségét sem politikai pártok, sem társadalmi egyesületek, sem széles értelmiségi rétegek nem képesek felfogni. Legyünk tisztában vele: ma nagyon széles rétegeknek fogalmuk sincs arról, hogy van szociális kérdés, mely összeomlással és forradalommal fenyeget. És nincsenek tisztában azzal: kellene lennie egy szociális ügynek és szociális látásnak, mely dolgozik a kérdés megoldása érdekében. A mai egész közélet többé-kevésbé ezeknek a rétegeknek felelőtlen és csökönyös, vidám és meggondolatlan tudatlanságát szolgálja ki. Marad a felvilágosító és frontot áttörő szerep annak a fiatalságnak, mely az egyes korosztályok között ugyanolyan alulra került, mint a parasztság és a munkásság az egyes rétegek között. Marad az íróknak és tudósoknak, akiknek hivatása követeli a változtatás követelését. A szociográfia szociológiája kideríthetné, hogy a társadalomkutatásnak, mint magatartásnak megszületésében az ok nem valami hősiességi szociális hevület, hanem társadalmi kényszerűség. Szükségszerű szerep vállalása ez. Figyelmeztetés, utolsó figyelmeztetés a a valóságról tudni nem akaró rétegeknek. Azoknak a rétegeknek, melyek, ha nem figyelnek fel és nem akarnak a tények szerint cselekedni, maguk mondják ki magukra az ítéletet.

JELLEMZŐ, hogy írók mennyire kötelezőnek ismerték fel, hogy ezt a szükségszerű szerepet betöltsék és valószínűnek tartom, hogy az irodalom egyre jobban a valóság felé fog fordulni. Érttem most azokat az írókat is, akik korban előttünk járnak, akiknek még nem ez volt a kezdő és alapvető élményük. Nehéz és felelőtlen e téren jóslásokba bocsátkozni, de mostani irodalmi életünk tétova, útkeresésében zavaros műfaji próbálkozásaiban valami iránymutatás vajudik, az írók, mintha nemcsak művet akarnának alkotni, hanem irányt is mutatni a társadalomnak. Kísért, hogy emlékezzek arra a korszakra, mikor írók és irodalom teremtették meg a magyar nemzeti tudatot. Mintha most a szociális tudat megteremtése lenne a cél. Persze nem olyan cél, melynek előre megfontolásával ül le írni az író, hanem olyan cél, mely tudatán kívül meghatározza a mondanivalóját. Egyre másra beszélnek manapság a regény válságáról, egyre jobban elszaporodnak a valósághoz kapcsolódó műfajok, az útirajzok, melyek nemcsak tájak, hanem társadalmak között is vezetnek, az élményírások, melyekben nemcsak az egyén sorsa, hanem társadalmi rétegek és társadalmi közösségek sorsa tükröződik. Kissé társadalomrajz mindegyik és sokféle műfajukban, sokféle tapogatózásukban egy alapvető szorongásról beszélnek. Ennek a szorongásnak a háttere mintha ez lenne: a valóság olyan nagyra és fenyegetőre nőtt a hátunk mögött, hogy sürgősen tájékozódniuk kell, megismerniük magukat és másokat. „Az írástudók árulásának” problémáját, ha ma felvetnék, valószínűleg nagyon egyértelmű válasz kísérné. Ez a válasz alkalmasint az lenne: lehet, hogy eláruljuk az önmagáért való írást, de hűek vagyunk a társadalomhoz, a problémákhoz, a jelenhez és a jövőhöz. A regény válsága aligha mondja azt, hogy ma nem születnek regényírók a szó régi értelmében. Azt se mondja, hogy már

minden regénytémát kiírtak. Hanem arról beszél, hogy annyira kötelező a valóság, annyira fontos a jelen, hogy írónak nemigen lehet kitérni előle. A könyvnap után Németh Imre, a literátus fiatal képviselő, cikket írt egyik hétfői lapunkba. A cikket Zilahy Lajosnak címezte és a veleje az volt: íme, itt van a „szellemi front”. Nem az írók frontja, hanem a művek tartósabb és igazabb arcvonala. Kétségtelen, hogy az idei könyvnap termése már bizonyos mértékig ennek a valósághű irodalomnak a jelentkezését mutatta. És kétségtelen, hogy ez a terv és megbeszélés nélküli egység többet mond, mintha sikerült volna valami szabad írói társulást létrehozni. Mert ennek az egységnek, ennek a hangnak és ennek a magyar kérdések melletti írói bizonyosságtételnek nem a „véletlen” volt a létrehozója. Hanem az a szinte társadalmi kényszerűség, az a valóságokozta szorongás, mely riadt tájékozódásra és tájékoztatásra készíti az írókat.

AZOK A ZÜRZAVAROS és meglehetősen tisztázatlan kiforratlan igyekvések, melyek „falumunka” és más ilyen neveken mozgatják a fiatalabb nemzedéket, bizonyítják, hogy ez a termékeny szorongás nemcsak a tollforgatókat lepte meg. Kézzelfogható eredménye ezeknek a munkáknak kevés volt, ami eredménye esetleg van, az csak feltételezhető. Feltételezhető, hogy a különféle ifjúsági egyesületek falumunkásainak látóköre tágabb, szempontjai mélyebbek lettek, szociális felelősségérzetük nőtt. Mindamellet sok bizalom ezekben a tömeges szociografizálásokban nem lehet. Az ilyen falumunkák jelszava, hogy kiszállások által „közelebb hozzák a falut a városhoz”, már maga is meglehetősen tisztázatlan és kevésbé kialakult gondolkodásra vall. Mindamellet az ilyen kirándulgatások nagyjában-egészében ártalmatlanok. Nagyigényű nem lehet az ember és mostanig már világossá vált, hogy a szociográfia nem mozgalmi dolog, nem ifjúsági egyesületeknek adandó termékeny munka, ahogy a célkitűzések idején sokan gondoltuk. Mint ilyen a hozzáfűzött reményeket nem váltotta be. Viszont a falun élő fiatalabb tanítók ilyen jellegű, szociális viszonyokkal ismerkedő kísérletekben, nagyon értékes tapasztalatokat szerezhetnek falujukban. Ha egyáltalában lehet társadalomkutatással szélesebb rétegeket foglalkoztatni, akkor a falusi intelligencia fiatalabb, ennek következtében komolyan nem vett és a vidéki értelmiség szokásos terméketlen életébe bele nem süllyedt részével, a minden újra szomjas, magukra hagyott fiatal tanítókkal lehet. Ennek több értelme is van, mint az ifjúsági egyesületek úgynevezett kiszállásainak, melyek többnyire inkább a paraszttromatika, mint a reális látás jegyében folynak le. Mégis lehetséges, hogy e téren is kialakul valami, nálunk nehezen, mert a pártfogók neobarokk szellemiségű gárdája rendszeren észrevétlenül lefékezi a nagy szándékokat, és a nagy igyekezeteket kicsinyes akadékoskodással hiusítja meg. Ha lehetne remény abban, hogy egyszer alakulhat egy falumunkás gárda, mely a faluromantikától függetlenül komolyan dolgozik a maga ismereteinek kiszélesítésén és szociális élményeinek tudatossá tételén, hasznos hátvédül szolgálhatnának a harcban,

mely egyelőre a szociális ügy érdekében a közvélemény átalakításaért folyik.

A TÁRSADALOMRAJZ a pártatlanság és tárgyilagosság izgatása — mondhatom, ha egy mondatban akarom meghatározni azt, ami a mögötte rejlő beállítottságot jellemzi. „A tardi helyzet” megjelenése után szinte naponta kellett válaszolnom arra a kérdésre, hogy jobb vagy baloldalon látjuk-e a kibontakozás útját. A válasz senkit sem elégíthetett ki, mert mind két oldal felé csak tagadó lehetett; *a sociográfia, vagy a társadalomkutató nem lehet sem jobb sem baloldali a szó ma szokásos értelmében, a mai baloldal, vagy jobboldal mellett.* Az izgatás célja nem pártnak, vagy oldálnak, hanem a szociális változtatásnak szerezni híveket. Ez persze kissé naivul hangzik, különösen ma, amikor a két oldal egyre jobban polarizálódik nemzetek közti viszonylatban is, mikor világnézeti háború készül és mikor távoli események irgalmatlansága mutatja a példát, hogy nincs menekvés, vagy az egyik fél irtja ki a másikat, vagy a másik az egyiket. Hogy mégis meg kell tenni a kísérletet, annak oka: a szociális ügy ellenségei minden bizonnyal sokkal kevesebben vannak, mint egy párt vagy oldal ellenfelei. *A magyarság számára nincs veszedelmesebb, mint egy belső világnézeti harc sok áldozattal, tehát meg kell próbálni: elkülöníteni a szociális változtatás ellenségeit, akik sokkal kevesebben kell hogy legyenek, mint egy osztály, vagy egy oldal.* Elő kell készíteni a talajt változtatás, a teljes és gyökeres orvoslás számára. Naiv hit lenne azt képzelni, hogy a pártatlanság fogja gyógyítani a bajokat és szerencsétlen társadalmi építményünket egészségesebb alapokra helyezni. De bizonyos, hogy a közvéleményalakítást legjobban a pártatlanság szempontjai, a tárgyilagosság kötelező parancsa szerint lehet elvégezni. Mondom: lehet, hogy reménytelen a próbálkozás, lehet, hogy nem lehet elkülöníteni az érdekelteket az érdektelenektől, sőt minden borulátás jogosult, mert késve jöhetünk csak és kevesen. Mindamellett meg kell próbálni, mert mielőtt meg nem próbálta, senki sem mondhatja el a maga „dixi et salvavi animam meam”-ját. A kísérleten körülbelül a békés út, a békés átrendezés lehetősége múlik.

ENNEK A PÁRTATLANSÁGNAK és el nem ígérkezett-ségnek, ennek a ridegen tárgyilagossá felölősségtudatnak van ma vonzó- és hatóereje. Nem kell erre egyéb bizonyíték, mint az a közel hatvan újságcikk, amely a tardi helyzetről szóló könyv nyomán a tardi helyzettel foglalkozott. Az egész magyar sajtó oldal és pártkülönség nélkül szinte egyértelmű örömmel ragadta meg az alkalmat arra, hogy a könyv nyomán bemutassa a magyar falvak bajait. Tard szinte szimbólummá vált, a magyar falvakat „Tard és a többi Tardok” néven emlegették a lapok, és hirlapi viták folytak arról, hogy menthető, vagy menthetetlen-e a tardi helyzet. Ha a könyvnek más célja és értéke nem lett volna, mint ez, akkor is teljesítette volna azt, amiért íródott. Ez a cél nem volt más, mint szolgálat; minél hatásosabban és minél nagyobb

bizonyítóerővel beledobni megint egyszer a parasztkérdést a közvéleménybe. Sokan és joggal fölvehetik, hogy érdemes-e és okos-e az ilyen problémafölvetés, mely nem egy pártnak igyekszik híveket szerezni, hanem egy bizonytalan, nehezen meghatározható és keretetlen ügynek. Az, hogy ezen a nyáron sikerült megteremteni egy alkalomra a felelősségtudó és becsületes emberek összefogását „Tard és a többi Tardok” érdekében, már kissé válasz erre a kérdésre. Ez a válasz azt mondja: *ma a tényeknek, a szemléletesen bemutatott valóságnak van a legnagyobb meggyőző ereje*. Kétségtelen, hogy a meggyőzés nem teljes, mert a meggyőzöttek nem szervezkednek, nem lépnek ma a cselekvés terére Tard és a többi falvak érdekében. De kétségtelen az is, hogy aki látja a betegséget és tudja a diagnózist, közelebb van már az orvoslás követeléséhez, mint az, akinek fogalma sincs a helyzetről.

KÖRÜLBELÜL ennyi lehet a társadalomkutatás gyakorlati haszna, a helyzet tisztázása, a bajok fölmérése, a teendők követelése a diagnózissal. Ki kell szolgáltatnunk magunkat a bajoknak, hogy szolgálni tudjuk orvoslásukat. Föl kell mérnünk és elő kell tárnunk a valóságot, hogy felismertethessük a teendőket. Arra, hogy ez sikerülhet, bizonyosság az eddigi kevés eredmény nagy visszhangja. Túlságos derűlátásra ez persze nem ad okot, a falvak helyzetének föltárása nyomán semmiképpen sem fog rögtön következni az illető falvak szociális rendezése. De minden munkával és minden visszhanggal, minden önkínzó bizonyítással közelebb jutunk az önismerethez, közelebb jutunk a teendők felismeréséhez. Ha vizsgáljuk a fejlődés esélyeit, egyelőre csak borulátásra van okunk, de csak az az igaz ember, aki tud dolgozni távoli eredmények reményeiért is. Sokszor hallottam a vidéki értelmiség köreiben borospoharak között: „az a fontos, hogy bízzunk önmagunkban”. A hibák csökönyös keresése, a helyzet reális látására való törekvés egyenes tagadása ennek a felületi derűlátásnak, mely még akkor is tagadni szokta a betegséget, ha a beteg már haldoklik. *A társadalomkutatás legnagyobb, legszebb eredménye lehet: a közszellem átalakítása, egy tisztábban látó és felelősségtudóbb közszellem megteremtése azért, hogy a gyökeres szociális változtatás minél kevesebb áldozattal jöhessen létre. Legcsekélyebb eredménye lehet, hogy ébrentartja a lelkiismeretet, megmutatja, hogy a tudatlanság bűn*. Ha az a reális és kutató szemlélet, amelynek jegyében a társadalomkutatás született, valamennyire általánossá válik, biztosítéka lehet az új ember kialakulásának és egy új látásmód megszületésének. Ezen munkálni körülbelül a legszükségesebb.

SZABÓ ZOLTÁN.